

Čechovo raštų vertimai ir jų kalba

1

Antono Čechovo kūriniai mūsų skaitytoją pasiekė rašytojo mirties metais: šia proga periodikoje pradėta spausdinti jo mažujų apsakymų vertimai. Kas metai nuo 1904 m. iki Pirmojo pasaulinio karo per kelis laikraščius („Ukininkas“, „Lietuvos ūkininkas“, „Lietuvių laikraštis“, „Kova“, „Vilniaus žinios“ ir „Rygos garsas“) išspausdinta du trys, daugiausia penki apsakymai (1908 m.). Tačiau ne visa to meto spauda domėjosi Čechovu, pavyzdžiui, jo kūrybos vertimų ilgokai neskelbė dešiniųjų grupių laikrašciai („Viltis“, „Šaltinis“, „Vienybė“). Toji domėjimosi skola grąžinta tik po kelių dešimtmečių, kai vienas dienraštis per kelelius metus („Rytas“, 1928—1930 m.) parodė ne maža atidumo Čechovui ir savo atkarpose spausdino daugelio verčiamus mažuosius jo apsakymus.

I mažujų kūrinijų vertimus tuo metu orientuotasi turbūt todėl, kad jie atitiko ano meto spaud-

dos poreikius. Maži, smagūs apsakymai kaip tik buvo parankūs nedidelei literatūros atkarpai; antara, juos vertė žmonės, kuriems tas darbas buvo daugiau atsitiktinis ir laikinas sąlytis su literatūra. Jie atlikdavo savo laikraščiui tartum kokią visuomeninę pareigą, kartais gal ir mėgindavo savo jėgas. Prieinamiausi ir lengviausiai versti ne vienam, matyt, atrodė iš paviršiaus nepretenzingi, kuklūčiai Čechovò kūrinėliai. Daugumas tų vertimų, nebūdami rimtesnis literatūros žingsnis, neturėjo ir kokios aiškesnės įtakos mūsų vertimų raidai.

Iš lietuvių rašytojų pirmas Čechovą émési versti Vaižgantas: jo „Alegorijų vaizduose“ (1916 m.) išspausdintas Čechovo „Studentas“. Tai vienintelis Vaižganto vertimas iš Čechovo kūrybos. Šis nedidelis vertimas vis dėlto rodo Vaižgantą gerai Čechovą pažinus ir mokéjus puikiai pasirinkti. Kaip teigia vienas rusų literatūros tyrinėtojas, „Studentą“ pats Čechovas „laikė viena geriausią savo novelių, jei ne pačia geriausia“¹. Vaižganto vertimas yra palyginti kūrybiškas, drausmingas, be noro verčiamam rašytojui priimeti savo skonį ar gerinti bei gražinti jo frazę. Tokiu vertėjo uždavinijų supratimu Vaižgantas visai artimas dabartiniam vertimams, o savo meto vertimus yra pralenkës².

¹ Vinogradovas I. Apie novelės teoriją. Vertė P. Cvirkė. — Dienovidis, 1938, Nr. 3, p. 133.

² Čechovo vertimų istoriją plačiau žr. Viskanta E. A. Čechovas lietuviškai. — Pergalė, 1962, Nr. 4.

Ankstesniems vertimams apskritai buvo būdingi daugiau kalbiniai, ne stilistiniai siekimai. Kalbininkai (Rygiškių Jonas, J. Balčikonis, P. Bütenas ir kt.) įvairių rašytojų vertimais norėjo motyvoti žmoniškos kalbos. Taigi jų rūpintasi, kad vertimų kalba būtų gryna, gyva, turtinga ir įvairi, kad ji sutiktų su „žmonių“, arba liaudies, kalba. Kad ji dar turėtų būti įvairiai stilizuojama (pagal laikotarpi, luomą, amžių...) ar paisyti būdingų verčiamo rašytojo stiliaus ypatybių, tuo mažiau dométasi ar ir visai nesidométa.

Sveikos savo kalbos išlaikymo ir turtinimo pastangos ilgainiui perėjo į neleistiną svetimo teksto lietuvinimą, kurio būta dvejopo: dalinio ir absolius.

Dalinio lietuvinimo matyti daugelyje vertimų: tai kitų tautų vardų ir pavardžių lietuvinimas. Taigi Čechovo raštų vertimuose, kaip ir kitur, veikia *Jono Jonas*, *Jono Marė*, *Dimitrijaus Marija* ir t. t. vietoj *Ivano Ivanovičiaus*, *Marijos Dimitrijevnos* ir t. t. Jau tuo metu S. Čiurlionienė-Kymantaitė gana įžvalgiame straipsnyje apie vertimus³ rašė: tai esas „vienas iš [...] neišverčiamų rusų kalbos savumų“, o toks *Dimitrijaus Petras*, *Jono Marė*, „lietuviui atrodo juokingai griozdiškas ir sukelia kitokią asociaciją, negu reikia [...]. Rusų *Ivan Ivanovič*, *Marija Dimitrijevna* labai mandagus, rodas daug pagarbos pavadinimas, ta-

³ Čiurlionienė S. Apie vertimus. — Gimtoji kalba, 1933, sąs. 2, p. 17—20; sąs. 4, p. 51—53; sąs. 10, p. 115—117.

čiau tokis savotiškas, kad, išvertę mūsiškai mandagiai *ponas Jonas, ponia Marė*, gauname lyg „kitą tipą“, asmuo tas pasirodo be savo charakteringo rūbo, nustoja savo individualybės. Prancūzų, vokiečių, italių, lenkų rašytojai seniai yra tai supratę ir, versdamiesi ką iš rusų kalbos, *Ivan Ivanovič, Marija Dimitrijevna* taip ir palieka⁴.

A b s o l u c i a m lietuvinimui būdinga neribota laisvė ir didelė nepagarba originalui: keičiamā viskas — ne tik svetimi vardai, bet ir krašto buitis, istorija ir geografija. Iki keistybų šia linkme nueita „Moterų laimės“ rinkinio vertimuose⁵. Cia vertėjas svetimų personažų vardų jau nebeverčia, bet keičia juos savo pramanytais lietuviškais, pvz., generolas Galvydis Veršaitis (Čechovo: Zapupyrinas), valdininkai Dumčius ir Šipaila (Č.: Probkinas ir Svistkovas), smulkus valdininkėlis Asiliūnas, „vidurinės mokyklos prievalzdas“, Juodnugaris, „ministerio raštiniés viršininkas“ Véplūnas, „valstybginio padėjėjas“ Žasinaitis ir kiti.

Tokiu pat būdu — keičiant savais vardais ar faktais — lietuvinamos istorinės, geografinės ir buitinės realijos. Antai „Moterų laimės“ Dumčius (Probkinas) samprotauja:

Kad aš tapčiau kunigaikščiu ar grafu, man reikiā visas pasaulis užkariauti, Vilnių išlenktai palaiki a gauti (Čechovo: Шипку взять), *paministeriauti* (p. 40).

Tas pats veikėjas pasakoja:

⁴ Ten pat, p. 52.

⁵ Č e c h o v a s A. P. Moterų laimė ir kiti apsakymai su autoriaus atvaizdu ir buitraščiu. Laisvai vertė ir lietuviino Stasys Dabušis. K., 1927, 236 p.

Mūsų namuose, kaip kartas po mumis, brolyti, gyvena kažin koks profesorius su pačia... Generolas, supranti, pirmojo laipsnio Vyčio kryžių turi (Č.: Аппу первой степени имеет) (p. 41).

Du draugai aiškinasi panemunės geografiją:

— *Aš jau penkti metai Kulautuvos vasarėnams gyvenu!*

— *Avaval Nejaugi čia Kulautuvą? Čia Kačerginė, o Kulautava kažin kur liko už miškų, a noj pusėj Nemuno* (p. 139).

Paprasti nemokytį Čechovo žmonės dzūkuoja ir žemaičiuoja. Pavyzdžiu:

— *O jau man tai dovanokit, tamystų mylysta... Graiciau iš tarnybos įsimesių bekū skaicysiu... Aš žinau, kas nuog šitokių skaicymų ir kritikų būna. Nuog jų mano vyrausias anūkas cirkū mocynū akys avies galvu vadzina ir visa gavėnia pienū kaip telias straubia. Dovanokite! („Skaitymas“, p. 47).*

Štai žemaitis žemaitiškai šneka:

Išvydo mano Ievutę karo valdininkas žemaitis Rasteikis. Paregėjo ir įsimylėjo. [...] Žemaitiškos jojo akys jai patiko. Jose, sako, ugnis ir tamsi naktis. Čverinos, čverinos žemaitukas ir pasipiršo [...], bet tą pačią dienelę, kai reikėjo žieduotis, dirsterėjo į svečius, ir kad nusilvers už plaukų. — „Vuo Jerguteliau“, sako, „kiek anun giminu n! Natinkul! Nagaliu! Nanoriul! („Jaunikiai ir mergos“, p. 219—220).

Vienas Čechovo pasakorius šneka net lietuvių senųjų raštų kalba, imituodamas Motiejų Valančių. „Palangos Juzės“ stiliumi išverstas visas „Naktis prieš bylą“ apsakymas. Pavyzdžiui:

Už perdrojus kažin kieno tyliai miegota. Aš dirst dirst apsidairęs, šast lept pasielgiavai dailysuoly patalq ir émiau b rūkšt brūkšt rengtis. Manoji nosapalaiké greitai apsipralo su tvaiku. Braukšt kaukšt nusimetės švarką, kelshes ir pušnis, nepabaigiamai ty st ty st raivydamasis, š y p t š y p t šypsodamasis ir g ū ž t g ū ž t g ū ždamasis, aš émiau š u o k t š u o k t šoklnéti aplink spyžinj žaidelj, k i l s t k i l s t augštai kilodamas basas savo kepšes (p. 161).

Kitados vertėjai buvo barami, kad jų kalba esanti ne tik netaisyklinga, bet ir skurdi, sausa, nevaizdinga. „Moterų laimės“ vertime kita bėda — vaizdingoji leksika vartojama kur reikia ir kur nereikia. Vaikantis vis įmantresnio vaizdo, pamirštamas paprastas žodis, kuris dažnai yra bet kurio stiliaus šerdis ir sudaro didžiąją jo dalį. „Moterų laimės“ vertėjui nebéra paprastų *eiti*, *bėgti*, *listi*, *kalbėti*..., o vis vaizdingi jų sinonimai. Tačiau tai ne tikslingai renkami žodžiai, o vis „stipresni“, „raiškesni“, „sūresni“. Susidaro kažkokas stačiokiškas kalbos būdas, kai žmonės nebepajégia mandagiai ko pasakyti ar švelniau charakterizuoti; sulietuvinti veikėjai vis *atsistatgia*, *atkniūrina*, *nudriblina*, *išbimbina*, *prigunglina*, *perdulkina*... Tokia vienašališkai parinkta sinonimika iškreipiamas Čechovo raštų stilius. Apie šitokias pastangas, kalbėdama apskritai apie svetimos literatūros lietuvinčios, Čiurlionienė rašė: „...ypatingas „lietuviškas stilius“ brukamas tiems prancūzams, anglams ar rusams. Paprastas žodis *entrer*, *eintreten*, *vojti* išverčiamas *isišauti*, *iriooglinti*, *l̄kabaldoti* [...], ten, kur svetimos kalbos

žodžiu tiktų geriausiai žodis *sédéti*, išverčiamą *tupéti*, *riogsoti*, *murksoti*. Savo vietoje tie žodžiai geri, bet tik savo vietoje. Kaip mums atrodytų ši-
toks verstinis sakiny: Markizas de la Pernelle
iриоглino ї svetainę ir atsitūpė prieš grafienę de
Saint Croix, o dar geresnis patriotas pasakyti:
Markizas Pernelis su grafiene Sankrova...”⁶

Tokių pastangų negelbsti apsidraudžiamoji formulė („laisvai vertė ir lietuvino“). Niekas rimtame literatūros darbe tuo metu jau tokį laisvių nebeduodavo ir toks svetimo kūrinio transformavimas jau nebebuvo pripažistamas. „Moterų laimės“ vertimą literatūros žmonės sutiko kaip anachronizmą, vieni šypsodamiesi, o kiti ir protestuodami. Minėtas Čiurlionienės balsas kalbos leidinyje buvo ne vien jos, bet turbūt ir didesnio literatūrų bei kalbininkų būrio (Čiurlionienės „literatūrinių šeštadieniu“ dalyvių) nuomonė. Panašiai lietuvinimo tendenciją vertino ir Jonas Jablonskis, kritikai sutikęs to paties vertėjo 1927 m. su

Nedisciplinuotas, nesaikingas požiūris į rašytojo kalbą juo labiau netikės Čechovo raštų atveju. Čechovas — subtilaus žodžio menininkas. Jo kūryboje iš paviršiaus nekrinta į akis nei kalbos turtingumas, nei didesnis jos puošnumas. Čechovo kalba bemaž puškiniskai paprasta. Vis dėlto ji ypatinga sunkiau apčiuopiamu vidaus sandara. Kritika pabrėžia nepaprastą rašytojo gebėjimą paprastą žodį ar posakį sakyti ir antra reikšme, duoti jam potekstę («подводное течение»), atgaivinti

⁶ Čiurlionienė S. Apie vertimus, p. 11.
⁷ Elzés Ožeškienės raštai [rec.], J. Jablonskis (senis). — Kn.: Jablonskio raštai. K., 1936, t. 1, p. 148—155.

ji gyvosios kalbos priemonėmis ir tam tikrais atvejais žodžiui bei sakiniui suteikti laisvės, kiek jos yra šnekamojoje kalboje. Jo frazė kartais lemia ir vienas taiklus žodis, ne žodžių grūstis, net ir nė reikšmingas žodis, o paprastas įvadinis, jungiamasis ar paspalvinamasis žodelis. Ana Čechovas laiške bara vieną literatą už kaišiojimą pjeséje jungties „čto“ (kad): „Pjesése reikia atsargiai su tuo „kad“⁸. Ir pats, perrašinėdamas „Tris seseris“, replikose daug kur išleidinėja jungtį, pvz.: „Mano, (kad) aš gydytoojas“, „Rodés, (kad) dega“⁹.

Čechovui vaizdingosios kalbos priemonės turinčios būti šviežios, gerai parinktos ir žadinti skaitytojo vaizduotę; šablioniškos ir nuvalkiotos gadinančios išpūdį, ypač tai jaučiamą mažajame apsakyme, kur, anot jo, „brangus kiekvienas žodis, kiekvienas brangumo sulig auksu“¹⁰. Dėl to Čechovas peikia tokį sakinių: „Etažeré prie sienos mirgėjo knygomis“ (Этажерка у стены пестрела книгами). Ar ne geriau esą: „Etažeré su knygomis“? „Dabar jau tik vienos ponios rašo „Afiša skelbė“ (Афиша гласила), „veidas, aprémintas plaukais“ (лицо, обрамленное волосами)¹¹.

Čechovo vertėjas visada turi atsiminti, koks brangus mažojo žanro meistrui buvo kalbos glaustumas ir ryškumas, o kai tenka jo glaustą posakį išplėsti, reikia apsisvarstyti, kiek ir kaip galima plėsti, kad Čechovo saknio neužtemdytų kalbos paskidumas, nenatūralus jos turtinimas ar tariamas puošnumas.

⁸ Литературное наследство, т. 68. Чехов. М., 1960, с. 8.

⁹ Тен пат, р. 8.

¹⁰ Голубков В. Мастерство Чехова. М., 1958, с. 10.

¹¹ Тен пат, р. 19.

Kai tarybiniais metais ryžtasi leisti platų — 10 tomų — Čechovo raštų vertimų leidimą, kone viša ką reikėjo versti iš naujo. Teturėta nedidelės Čechovo raštų dalies ankstesnių vertimų, bet jie buvo daugiausia vidutiniai, pilki arba menki, vos vienas kitas priimtinias.

Reikėjo ne vien planuoti patį leidimą, bet ir ieškoti naujų vertėjų, o paskui tikrinti jų darbą, juos konsultuoti, padėti jiems aiškintis sudėtingesnius teksto atvejus, mokyti vertimo išgūdžių. Daugumas vertėjų buvo pirmakarčiai, versdami jie mokėsi ir tobulėjo: Čechovo raštų vertimai buvo gana svarbi praktinė prozos vertimų mokykla.

Darbui tuo metu vadovavo vertimų redakcijos vedėjas rašytojas Kazys Jankauskas, kuris, gerai mokėdamas originalo kalbą, konkretiai talkino vertėjams. I redakciją pas jį eidavo vertėjai, anot meto terminu tariant, „klaustukų aiškintis“, t. y. nesuprantamu ir abejojamu atvejų kolektyviai spręsti. Jankauskas, specialybės slavistas, galėjo kompetentingai patarti.

Teigiamai vertintinos leidimo sudarytoju pastangos apsiriboti kuo mažesniu vertėjų skaičiumi: norėta visus naujus Čechovo vertimus atiduoti keliems vertėjams. Tai tik iš dalies tesėta — dėl tam tikrų aplinkybių vertėjų skaičių teko šiek tiek praplėsti.

Daugiausia Čechovo kūrybos — maždaug puspenkto tomo — išvertė Juozas Paukštėlis. Vadinasi, gana daug kūrinių buvo vienaip interpretuo-

jami. Labai gerai, kad juos vertė rašytojas, kuriam artimas Čechovo kūrybos savitumas, ypač humoristinis jos pradas.

Šalia naujų vertėjų i pirmajį leidimą buvo įtraukta Vaižganto, B. Sruogos, J. Talmanto ir kt. vertimai. Tai nebuvo kokia nuolaida žinomiems vardams. Šiuo atveju, matyt, i tuos vertimus žiūréta kaip i verstinės literatūros palikimą, išlaikytiną ir ateicią.

Per ketverius metus (1946—1949) išleistas pirmas Čechovo raštų vertimų leidimas yra pirmas didelis darbas mūsų vertimų istorijoje¹². Tai juo labiau pažymétina, kad drauge su juo leista ir kitų rusų klasikos darbų (Dostojevskio, Gerceno, Gogolio, Gorkio, Puškino, Turgenevo, Tolstojaus ir kt. raštų vertimai). Tačiau šis leidimas ne vien savo apimtimi reikšmingas. Jo ir vertimai apskritai pranašesni — tekstuai tikslesni — už prieškarinius vertimus.

Tikslumas tada laikytas siektina pagrindine vertybe ir vertimo gerumo matu. Jis būdavo net savotiškai fetišizuojamas, bet, kartais nekūrybiškai suprantamas, virsdavo primityviu pažodiškumu. Dėl to pirmajame Čechovo raštų vertimų leidime ne vienur jaučiamas kalbos nenatūralumas ir sustingimas. Pasigendama laisvesnio kalbos skambėjimo, ypač dialoguose. Iš viso trūksta drąsesnių sprendimų: ne visur, kur reikia, pakylama

nuo originalo sakinio ar posakio ir ne visur jie pajégiamai kūrybiškai formuoti gimtosios kalbos priemonėmis.

4

Čechovo ir kitus vertimus rengiant spaudai, kristalizavosi subtilesnė pažiūra į vertimų reikalavimus. Redagavimo praktikoje nusistojo tam tikri įpročiai, sprendimai ir normos. Taip susikaupe nemaža juodojo vertimų darbo — jų gerinimo ir taisymų — patirties. Tai buvo ne vien gausūs sektini pavyzdžiai, bet ir geros prieplaidos ar medžiaga vertimų teorijai. Tokią patirtį labiau jautė, deja, vien artimesni leidyklos bendradarbiai, gal dar ir tie vertimų darbo entuziastai, kuriems nesunku buvo panaršyti verstines knygas. Vertimų redaktoriams ir vertėjams toji patirtis, šiaip ar taip, davė daugiau drąsos verčiant ir tvarkant vertimus. Su drąsa éjo didesnė vertimų laisvė, o su ja kilo ir vertimų kūrybiškumas.

Antrajam Čechovo vertimų leidimui imta rengtis, artėjant rašytojo 100 metų gimimo sukaciai. Vertimų tvarkytojai, — darbui vadovavo Eugenija Stravinskienė ir Vytautas Visockas, — tikrinę Čechovo vertimus, turéjo pripažinti, kad jie nebepatenkina dabarties reikalavimų: daugelio vertimų nebegalima leisti gerai neperredaguotu, o kiti visai atkrito. Vis dėlto daugumas vertimų buvo perimti iš pirmojo leidimo, tik dalis naujai išversta. Per dvejus (1960—1961) metus išleista 10 tomų.

¹² Išleistos šios A. Čechovo raštų vertimų knygos: Brangus šuo, 1947; Dauboje, 1946; Dvikova, 1948; Kaimynai, 1947; Kerštas, 1948; Palata Nr. 6, 1949; Seni namai, 1948; Stepė, 1948; Treji metalai, 1946; Trys seserys, 1947.

Naujojo Čechovo raštų vertimų redaktorius buvo ilgametis leidyklos redaktorius ir vertėjas Dominykas Urbas. Daug kam žinomas jo puikus savosios kalbos mokėjimas, labai didelės, tiesiog retos gimtosios kalbos leksikos ir frazeologijos atsargos. Tai, šalia bendro vertimų ištobulėjimo, lémé ir geresnį antrojo leidimo vertimų lygi. Jি gana palankiai yra aptaręs ankstesnysis (pirmojo leidimo) redaktorius Edvardas Viskanta: „Šio leidimo vertėjai atliko didžiulį darbą: jie pašalino šimtus klaidų ir stilistinių nesklandumų, ypač pagyvino replikas ir dialogus, daug kur parýskino sakinį, vietoj blankių ir knygiškų žodžių įvesdami vaizdingus ir gyvus; labai daug pasidaravo, šalindami pažodiškumą, žodžio raidés, o ne prasmés vertimą“¹³.

Straipsnio autorius, rodos, be jokių išlygu atiduoda viską vertėjamams. Tačiau ne visi vertėjai pasodinami antrą kartą prie to paties vertimo, o jeigu ir sėda, tai ne visada matyti didesnių rezultatų, nors jų vertimas prašyti prasosi peržiūrimas ir pataisomas. Ir čia taip pat daugelį vertimų nauja žagre išvagojo tik vertimų redaktorius. Tad ir daug kas iš minėtų nuopelnų perkeltini redaktoriaus daliai.

Antrajį leidimą redaguojant, tikrai gana daug pasidarbuota. Tekstai labai pakite. Ką manytum apie atskirus taisymus, vis tiek daugelis niekada nekels ginčų, nes jie tikrai buvo reikalingi — vertimus jie pagerino ir priartino prie originalo.

¹³ Viskanta E. A. Čechovas lietuviškai. — Pergalė, 1962, Nr. 4, p. 140.

Pakitusiems vertimams parodyti paciuosime porą ištraukų. Pavyzdžiui, viena apysakos „Stepé“ vieta (cituojama pirmojo leidimo tekstas, skliaustuose — antrojo leidimo taisymai):

Kai jis atsibudo (=pabudo), jau tekėjo saulė: pilkalnis (=pilkapis) buvo ją užstojęs savimi (=ją užstojo), o jinai, stengdamasi trykštelti švesa į pasaulį (=pažerti šviesos. . .), įtemptai (=su įstanga) spraudė savo spindulius į visas puses ir horizontą nutvieskė auksu. Jegoruškai atrodė, kad ji ne savo vietoje (=ne vietoje), nes vakar jinai tekėjo užpakaly, už jo nugaras, o šiandien daugiau į kairę (=daug kairiau)... O ir visa apylinkė buvo nepanaši į vakarykščią. Kalvų jau nebebuvo, o visur, kur tik žvelgi (=žiūri), driekėsi (=éjo) begalinė (=be galio be krašto) ruda, nyki lyguma; kur-ne-kur joje dunksojo nedideli pilkalių (=pilkapai) ir skraidė vakarykščiai koval. Toli priešaky baltavo varpinės ir pirkios kažkokio sodžiaus (=kažkokio sodžiaus cerkvės bonios ir pirkios) („Stepé“, 1948, p. 45, ir tas pat knygoje „Žmogus futliare“, 1970, p. 134).

Kitoje „Stepės“ vietoje:

— Jis apsikrovės! (=Apsitraukia iš visų pusų) — riktelėjo Kiriucha.

Tarp tolioms ir dešinio (=ojo) horizonto tvyksteréjo (=léjo) žaibas ir taip ryškiai, kad nušietė dalį stepės ir tą vietą, kur giedras dangus ribojosi su juoduma. Baisus debesis slinko visa mase artyn, neskubédamas (=pamažu, neskubédamas); jo pakraščiai kabéjo (=karajo) dideli juodi skarmalai, užgriūdami kits kitą, rioglinosi dešiniame (=ajame) horizonte. Tas apdriskęs skarmaluotas debesies pavidalas teikė jam. (=De-

besis dėl tos apdriskusios, skarmaluotos išvaizdos atrodė turjs) kažkokios girtos atžarios išvaizdos (=išraiškos). Aiškiai ir nedusliai (=nebedusliai) suurzgė griaustinis. Jegoruška persižegnojo ir émė vilktis apsiaustą (=paltą) („Stepé“, p. 88—89, ir tas pat knygoje „Zmogus futilare“, p. 173).

Iš tų dviejų nuotrupų matyti redagavimo linkmė ir taisymų rūsys. Pirmiausia, juose pažymétinas didesnis reikšmės ir vaizdo tikslumas. Pavyzdžiu, kolokol'ňia nebeversta varpine, kuri, mūsų supratimu, yra atskiras pastatas su varpais, o čia tos pat cerkvés bokštas; gerai, kad kurgan nebe pilkalnis, o pilkapis (anuo metu, rodos, svyruta; ar palikti kurganą, ar versti piliakalniu). Sugauta gana nesmagi pažodiška beprasmybė: „Jis apsikrovęs“, kalbant apie „dangų“ ir „debesis“ (он обложной). Čia suklupta, neįžiūrėjus tolesnių to žodžio reikšmių ir neišsiaiškinus vaizdo iš konteksto.

Tačiau i vieną kitą taisymą dabar gal ir pats redaktorius kitaip žiūrėtų, iš naujo ji perskaitęs. Stai redaguojant, matyti, kliuvo vertimo sakiny: *Tas apdriskęs skarmaluotas debesies pavidalas teiké jam kažkokios girtos atžarios išvaizdos*. Pataisyta: *Debesis dėl tos apdriskusios skarmaluotos išvaizdos atrodė turjs kažkokios girtos, atžarios išraiškos*. Bet juk čia priežastiškai susiejama maža tesiskiriantys sinonimai dėl išvaizdos... turjs išraiškos.

Šiame leidime ypač pažymétina daug labai gerų taisymų, visų pirma daug į vertimo kalbą atkeltų gyvosios kalbos faktų, intonacijų. Pavyzdžiu,

Moksłas, kaip sakoma, šviesa, o nemoksłas — tamſa (pataisyta: ... o be mokslo — tambybę). — Liaudies žmogui išprasciau taip sakyti, drąsus nutolimas nuo originalo saknio formos čia prasminges, kūrybiškas.

Naudū visokių būna (=su nauda visaip būna). — Tai toks pat nutolimas nuo originalo saknio formos, kaip ir pirmame pavyzdzyje.

Vienam moksłas eina į naudą (=moksłas į naudą), o *kitam tik protas susimaišo*. — Eliptinis galvojimas (išleidžiama eina) dialoge labai tinkta, o, be to, tai ir visiškas originalo atitikmuo.

Kad tu kur galq gautum, prakeiktoji biaurybė (=biaurybė prakeikta). — Gyvojoje kalboje tokiais atvejais būdinga inversinė žodžių tvarka: pirma sakomas pats keiksmažodis, o paskui tik pabrėžiamasis epitetas.

Kai pirkо, neatsiklausé, o dabar, kai reikalas prispyré, tai ir tévelis reikalingas (=striukė priéjo...; plg. orig.: а теперь как приспичило, так и папаша). Kur kas čia geriau retesnis liaudies kalbos posakis. Su juo ir pasikartojimo išvengiamas (*reikalas... reikalingas*).

O jai ir bédos maža... Galvoj tik vėjai vaikosi (=O jai né motais... Galvoj tik vėjai laksto; origine: А ей и горюшка мало. ...В голове ветер та и ходит). Kaip matome, pirmas sakinsky buvo ir gerai nesuprastas.

Kai vaikštau, tartum lengviau, kai atsigulu ir sušylu — tiesiog mirtis (=nors mirk; origine: ложусь да согреюсь — смерть моя).

Gyvoji kalba padeda atsikratyti ir aiškiai pažodiško vertimo atvejų. Pavyzdžiui:

Žvelgė balti kryžiai ir paminklai, kurie slepiasi vyšnių medžių žalumyne (=vyšnių žalumoje).

Jegoruška paskutinį kartą atsigrįžo (=atsigręžė) į miestą, prigludo veidu prie Deniskos alkūnės ir karčiai pravirko (=gailiai pravirko; originale: горько...).

Kažkokia jéga tyliai vilko ji kažkur, o užpakaly jo skriejo kaitra ir alsinanti daina (=trukė; originale: влекла).

Kiek nuošaliau, paraudusiomis nuo dūmų akmis sédėjo Kiriucha su Vasia ir valė žuvis (=darinėjo žuvį; originale: чистили рыбу).

Pantelejus pasakojo, kad anksčiau, kai dar nebuvo geležinkelį, jis vaikščiodavo gurguolėmis į Maskvą ir Nižnj (=varydavo gurguoles; originale: он ходил с обозами...).

Dialogą ar monologą taisant, sekama ne tik gyvosios kalbos žodynu, bet ir jos žodžių tvarka. Pavyzdžiu:

Na, neprišižiumbei dar, žliumbia! — tarė Kuzmičiovas. — Vėl lepūnėlis uždūdavo (=uždūdavo lepūnėlis).

Pirkti tai vilnas nupirko, o parduoti protelio nepakako, dar jaunas (=per jaunas dar).

...aš vienas tiktais gullu savo kibitkoje ir nemiegū lyg kokia pelėda (=pelėda kokia).

Visi laiko rankoje po ilgą peiliuką... Taigi po peiliuką (=po peileli ilgą... Po peileli, taigi).

Gausiau negu „Stepė“ taisomas Vaižganto išverstas „Studentas“, ir čia dar mažiau likę senojo teksto. Kai apskaičiuoja taisymų ir Vaižganto teksto santykį, iškyla nelabai patogus reikalas: pakesta visas ketvirtadalis teksto. Panašaus santykio esama ir Srugos vertime.

Reikia sutikti, kad „Stepė“ turėjo būti gerokai taisoma. Tik klausimas: ar silpnas vertimas taisymais išgelbstimas? Gali būti tiek ir tiek taisoma, ir vis bus mažai: vienur patempiama, o kitur nepritempiama kiek reikiant. Bet jeigu atskiri taisytini atvejai ir visi bus išrankioti, vis tiek liks tai, ko joks redaktorius neužgriebs — kur vertėjas nesugeba išsiausti į bendrą kūrinio nuotaiką ir nemato vaizdo taip, kaip rašytojas mato. Iš tikro koks čia vaizdo pajutimas, jeigu apie debesuotą dangą sakoma: „jis apsikrovės“? Vadinas, vertėjo sukirktas drabužis iš prastos medžiagos, o redaktorius vien siuva prie jos brangius lopus. „Stepės“ tas kiek reikiant nepakélė. Skaitai suramstyta didelio kūrinio vertimą, ir nedaro jis didesnio išpūdžio. Kažkokia blankuma. O juk tai geriausias Čechovo kūrinys, Čechovo kūrybos viršünė, ja daug kas gérisi ir stebisi. „Man pačiam, — sako ukrainiečių poetas Maksimas Rylskis, — visą gyvenimą žavintis Čechovo kūrinys buvo ir liks jo kvapnioji „Stepė“¹⁴.

„Stepės“ vertimo ir redagavimo klausimas turi bendresnę reikšmę. Galbūt mūsų vertimai per daug ir per ilgai lopomi — ne tik metai iš metų, bet ir dešimtmetis iš dešimtmečio. Tą pakartotinio gerinimo kelią dar buvo galima pagrįsti leidybos darbo pradžioje (taip tada buvo perredaguota „Nusikaltimas ir bausmė“, „Odisėjos“ vertimas); gal ir dabar vieną kitą išeinančią prastesnį vertimą paaiškinsime kokiomis aplinkybėmis, ne visada tuo metu įveikiamomis. Tačiau kažin ar racionalu

¹⁴ Литературное наследство, т. 68, с. IX.

ištisai laikytis kažkokios grandininės redagavimų sistemos — redaguoti vieną, kitą, trečią kartą?¹⁵

Kelia abejonių ir vertimų palikimo redagavimas. Antai Vaižganto vertimą taisė trys redaktoriai, dėl to susidarė trys taisymų sluoksniai. Individualaus stiliaus atstovas su prieš daugelį dešimčių metų susiformavusia kalba buvo taisomas pagal dabartinius įpročius. Ir ne bet kaip taisomas, bet pieštuką paspaudus, kaip ir visi kiti dabartiniai vertėjai. Vietomis net ir be reikalo buvo taisoma (pavyzdžiui, *dél to i todél*). Kokia gi čia pagarba Vaižgantui? Na, sakysim, iš pagarbos Vaižgantui, bet, neskriaudžiant ir Čechovo, bus daroma nuolaida: stengiamasi mažiau taisyti, tik tai, kas labai būtina; ne tik neliečiamos normalios gretiminės formos, bet ir paliekamos tos, kurios šiaip taip pateisinamos ir pakenčiamos, nes aiškiau negriauna dabartinių gramatinių normų. Vis tiek dar liks tokią atvejų, kuriuos reikia taisyti, žiūrint dabartinio vertimų lygio. Padėtis tikrai kebli: ir taisyti bet kaip tokią vertimų negalima, ir visiškai netaisyti nevalia. Kažin, ar ne racionaliau būtų vertimų palikimo visai nedėti į nepalikimo leidinius. Ir Vaižgantą, ir Balį Sruogą kaip vertėjus galima kur kitur tinkamai pagerbti (studijose, apžvalgose, rinktiniuose raštuose); pagaliau jų darbai kada nors išeis akademiniuose raštu leidimuose. O jų išverstus dalykus reikėtų naujai versti.

¹⁵ Plg. Dambrauskas A. Žmogus ir Homero vertėjas. — Mūsų kalba, 1976, Nr. 1, p. 33—40.